

Gabriel Mihăilescu

ÎN JURUL SURSELOR FOLOSITE DE DOSOFTEI
ÎN *VIAȚA ȘI PETREACEREA SVINȚILOR*

Între 1682 și 1686, Dosoftei tipărește cea mai mare parte din masiva sa culegere hagiografică *Viața și petreacerea svinților*, prima de acest fel din cultura românească. Din cauza plecării sale intempestive în Polonia, împreună cu trupele regelui Sobieski, porțiunea de text corespunzătoare intervalelor 10–30 iunie, respectiv, 12 iulie – 31 august, a rămas nepublicată. Prima parte a lucrării, cuprinzând tomurile I și II legate împreună, a ieșit de sub tipar în 1683¹, în vreme ce partea a doua, cu tomurile III și IV, a început să fie tipărită în 1686² și a rămas neterminată. La plecarea sa în Polonia, Dosoftei a luat cu el coli tipărite, dar nebroșate ale cărții, care vor fi mai târziu legate în-unul, în două sau în patru volume. Asemenea exemplare, însoțite uneori de însemnările dedicatorii ale fostului mitropolit, vor fi trimise, după aceea, înapoi în Moldova sau în Transilvania (v. Ursu, Dascălu 2003: 68–70).

Așa cum mărturisește însuși Dosoftei, în cea de-a doua prefață (adresată „iubitului cetitori”), lucrarea începută cu mai bine de douăzeci de ani în urmă, în vremea domniei lui Gheorghe Ghica (1658–1659), a fost „scoasă de pre grecește și elinește din 12 Mineaie a svintei Besearici și din cărțile vistiariului besearicii pre limbă rumânească, cu lungă nevoiță și cu lexicone de-agiuns tălmăcită” (Dosoftei 1682–1686: VIII). Deducem de aici – concluzie susținută și de confunțarea atentă a textelor – că principalele izvoare utilizate de mitropolitul Moldovei pentru culegerea sa hagiografică sunt, pe de o parte, cele 12 volume ale *Mineielor* bizantine (scrise în „elinește”) și, pe de altă parte, *Sinaxarele* lui Maximos Margunios, episcop al Citherei (acesta ar putea fi „vistiariul besearicii” pomenit de Dosoftei), tipărite prima dată la Veneția, în 1607, și care reprezintă transpunerea în neogreacă (scrise așadar în „grecește”, adică în greaca vorbită) a vieților de sfinți din *Mineie*. Raportul dintre cele două izvoare a fost analizat cu minuție de Iulian Ștefănescu – în legătură cu *Viața Sf. Constantin* –, iar concluzia acestuia, preluată, după aceea, de toți istoricii literari și de cercetătorii operei lui Dosoftei, a fost în

¹ La 29 august 1683, Dosoftei îi scria patriarhului Ioachim cu rugămintea de a-i mai trimite hârtie de tipar. La acea dată, așa cum rezultă din scrisoarea publicată de Silviu Dragomir, *Prologurile* pe primele șase luni erau deja publicate (v. Dragomir 1912: 1195-1197).

² Trebuie ținut cont, în acest sens, că Dosoftei folosește, pentru această parte a culegerii sale, *Proloagele* apărute la Moscova, în 1685.

favoarea *Sinaxarelor* lui Margunios ca principală sursă a tălmăcirii întreprinse de mitropolitul moldovean, coroborată însă cu unele „îndreptări” adoptate după originalul din *Mineie* (v. Ștefănescu 1931: 251–297). Trebuie să luăm însă în considerare că studiul lui Iulian Ștefănescu urmărește cu deosebire legenda Sf. Constantin din *Proloagele* lui Dosoftei și că, prin urmare, nu putem extinde automat rezultatele cercetării asupra tuturor biografiilor de sfinți din cadrul culegerii. În cele ce urmează voi încerca să arăt – pe baza confruntării unor fragmente întinse extrase din toate cele patru tomuri ale *Vieții și petreacerii svinților* cu cele două surse grecești amintite – că, în ciuda faptului că Dosoftei tălmăcește, de obicei, cu ambele izvoade în față, izvorul său principal îl constituie totuși *Mineiele* bizantine.

În acest sens, ar putea fi consemnată, mai întâi, frecvența relativ mai mare a pasajelor în care este calchiată topica din originalul bizantin prin comparație cu cele în care modelul urmat este Margunios. Același lucru se poate afirma despre unele sintagme și structuri nominale recurente, care sunt, mai adesea, preluate din *Mineie*. De exemplu, pentru a desemna vârsta cea mai fragedă a copilăriei, Dosoftei recurge, de cele mai multe ori, la expresiile sau metaforele, traduse literal, existente în *Mineie*: „din mică vârstă” (Sf. Porfirie, 4 noiembrie, Dosoftei 1682–1686 I: 103^v; „ἐκ μικρᾶς ἡλικίας”, *Menaion* 1678: 31; cf. „ἀπὸ μικρόθεν”, Margunios 1685: 149); „din moi unghii” (Sf. Macarie Egipteanul, 19 ianuarie, Dosoftei 1682–1686 II: 18^v; „ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων”, *Menaion* 1682: 166); „din tinere unghii” (Sf. Timotei din Simvoli, 21 februarie, Dosoftei 1682–1686 II: 77^r; cf. „ἀπὸ μικρόθεν”, Margunios 1685: 414); „din tinere unghii” (Sf. Ioan Prezbiterul, 4 mai, Dosoftei 1682–1686 III: 108^f)³. Structurile care indică toponime sunt, de asemenea, preluate, de obicei, din același izvor: „cetatea efeseanilor” (Sf. Porfirie, 4 noiembrie, Dosoftei 1682–1686 I: 103^v; „ἐκ τῆς Ἐφεσίων Πόλεως”, *Menaion* 1678: 30; cf. „ἀπὸ τὴν Ἐφεσον”, Margunios 1685: 149); „era de la Iliric [...] așa să chiamă locul” (Sf. Danact Citețul, 16 ianuarie, Dosoftei 1682–1686 II: 16^r; omis în Margunios 1685: 340); „era din cetatea Chizicului” (Sf. Trifena, 31 ianuarie, Dosoftei 1682–1686 II: 49^r; „ἐκ Πόλεως Κυζίκου”, *Menaion* 1682: 270; cf. „ἀπὸ τὴν Κύζικον”, Margunios 1685: 378); „era din Emesa cetatea” (Sf. Iulian din Emesa, 6 februarie, Dosoftei 1682–1686 II: 59^v; „ἐξ Ἐμέσεσ τῆς Πόλεως”, *Menaion* 1678: 38; cf. „ἀπὸ τὴν Ἐμεσαν”, Margunios 1685: 388); „era de rudă din cetatea Rosu” (Sf. Roman Cilicianul, 9 februarie, Dosoftei 1682–1686 II: 63^r; „ἐκ Πόλεως Ῥωσοῦ”, *Menaion* 1678: 58; cf. „ἀπὸ τὴν χώραν ὀνομαζομένην Ῥωσόν”, Margunios 1685: 393); „domniia în cetatea Magnisia” (Sf. Haralambie, 10 februarie, Dosoftei 1682–1686 II: 63^v; „ἐν Μαγνησίᾳ τῆ Πόλει”, *Menaion* 1678: 67; cf. „εἰς τὴν Μαγνησίαν”, Margunios 1685: 394); „de la Răsăriturile sorelui” (Sf. Avxentie, 14 februarie, Dosoftei 1682–1686 II: 67^v; „ἀφ’ Ἡλίου ἀνατολῶν”, *Menaion* 1678: 86; cf. „ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν”,

³ Există însă, desigur, și unele excepții: Sf. Iacov Ispoveadnicul (21 martie, „de mică vârstă”; cf. „ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων”, *Menaion* 1689: 90); „de mic” (Sf. Ioan, ucenicul Sf. Grigore Decapolitul, 11 aprilie: „de mic”; cf. „ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων”, *Menaion* 1685: 48).

Margunios 1685: 400); „din cetatea Chirului” (Sf. Avramie, 14 februarie, Dosoftei 1682–1686 II: 68^f; cf. „ἀπὸ χώραν λεγούμενην κύρον”, Margunios 1685: 400); „cetatea lui Ermi” (Sf. Licarion, 7 iunie, Dosoftei 1682–1686 III: 150^v; cf. „ἀπὸ χώραν ἔρμου λεγούμενην”, Margunios 1685: 586). Dincolo de aceste observații (selectate dintre multe altele) care, în absența unei statistici foarte riguroase, nu pot avea decât o relevanță discutabilă, este de remarcat prezența a foarte numeroase stihuri (cca 120) traduse, toate, și adaptate de Dosoftei după originalul bizantin⁴, indiciu, cred, clar al întâietății acordate acestui izvor. Însă cel mai substanțial argument menit să-mi susțină ipoteza este cel privitor la structura sinaxarelor din anumite zile, când aceasta diferă în *Mineie* față de versiunea în greaca vulgară a lui Maximos Margunios. În toate aceste cazuri (cu o singură excepție⁵), mitropolitul Moldovei urmează cu fidelitate izvorul bizantin. Așa se întâmplă, de pildă, cu pomenirea, pe 5 septembrie, a Sfântului mucenic Avdiu, a cărui viață pe scurt este tradusă de Dosoftei din *Mineie*, deși ea este omisă în culegerea lui Margunios. La fel se întâmplă cu pomenirea strămoșului lui Iisus Hristos, „fericitul și svântul” Avraam, prilejuită de sărbătorirea Duminicii Sfinților strămoși prezentă în *Mineiele* bizantine în dreptul datei de 13 decembrie, dar omisă din *Sinaxarele* neogrecești. Pomenirea, pe 11 februarie, a sfinților „doi cuconaș ce să nevoiră cu Svântul Vlasie, depreună cu ceale șapte svinte femei” (Dosoftei 1682–1686 II: 65^r) (însoțită și de două stihuri), de asemenea, lipsește la Margunios. La începutul lunii iulie, modelul urmat de Dosoftei este, încă o dată, cel din *Mineie*, atunci când doar o pomeniște pe Sf. Marta, mama Sf. Simion Stâlplnicul, pe 4 iulie, alături de Sfinții Teodot și Donat, în vreme ce biografia ei pe scurt este consemnată a doua zi, pe 5 iulie. În schimb, în *Sinaxarele* lui Maximos Margunios, viața pe scurt a sfinte (numită, aici, Maria!) este transcrisă în dreptul zilei de 4 iulie, pomenirea ei nemaifigurând și pe 5 iulie.

Al treilea izvor ca importanță, după *Mineie* și *Sinaxarele* lui Margunios, utilizat de Dosoftei este reprezentat de proloagele rusești, apărute în șase ediții, între 1641 și 1685. Cătălina Velculescu este cea dintâi care, fără a intra în detalii, a semnalat prezența unor texte traduse după acest izvod slav în partea a doua a culegerii mitropolitului moldovean⁶. Probe ale utilizării de către Dosoftei a *Prologului* tipărit la Moscova, în 1685 (cea de-a șasea ediție), am adus în studiile mele mai vechi (v. Mihăilescu 2008: 186–190; Mihăilescu 2011: 116–126). Cercetarea atentă a întregii lucrări dosofteiene ne-a condus însă către o constatare surprinzătoare: texte traduse din *Prologul* moscovit se găsesc și în prima parte a *Vieții și*

⁴ Ele apar în *Viața și petreacerea svinților*, prefațând unele biografii de sfinți, la început mai rar, apoi – mai ales în partea a doua a culegerii (tomurile III și IV) –, din ce în ce mai des, începând cu pomenirea Sfinte mucenițe Epiharia, la 27 septembrie.

⁵ Pe 12 mai, Sf. Teodot, episcopul de Cirene (al „Chirinieii Ciprului”), este doar pomenit, la fel ca în culegerea lui Margunios, în vreme ce în *Mineie* este dată și viața pe scurt.

⁶ „În a doua parte a cărții (începând cu luna martie), devine evident că a cunoscut și o ediție rusă a proloagelor” (Velculescu 1984: 78).

petreacerii svinților (tomurile I–II, lunile septembrie–februarie), a cărei tipărire se încheiase totuși înainte de 1685. Este vorba despre următoarele „vieți”, întâmplări minunate și „cuvinte” care lipsesc din izvoarele grecești ale mitropolitului (sau, într-un singur caz – viața Sf. Aretha –, sunt diferite ca structură): „Praznicul Preasvintei Despuitoarei noastre Dumnădzău-Născătoarei și pururea ficioarei Mariei” (Acoperământul Maicii Domnului – 1 octombrie, Dosoftei 1682–1686 I: 40^f); „Cuvânt de Svântul Andrei, ce să făcea jrodiv ...” (16 octombrie, Dosoftei 1682–1686 I: 68^v); „Svântul Artemie de Novograd, la Mosc, cucon de 12 ai” (doar pomenit, la 20 octombrie, Dosoftei 1682–1686 I: 75^v); „Svântul marele măcenic Aretha...” (Dosoftei 1682–1686 I: 84^f), „Svânta măceniță Sinclitichi” (Dosoftei 1682–1686 I: 84^v), „Svântul Elesvan, împăratul de Ethiopia” (Dosoftei 1682–1686 I: 84^v) (24 octombrie; ultimele două „vieți” sunt doar rezumate ale biografiilor mai extinse din *Prolog*); „Svânta măceniță Paraschevi” (Dosoftei 1682–1686 I: 91^v) din Iconion (28 octombrie; textul este, la Dosoftei, puțin prescurtat); „Cuvânt la ieșitul sufletului și suitul cătră ceri, după moarte” (30 octombrie, Dosoftei 1682–1686 I: 96^f); „Pomenim de un episcop ce-au trăit în pustie 39 de ai” (3 noiembrie, Dosoftei 1682–1686 I: 102^f); „Să pomenească istealenia unui om ce s-au istealit de Svântul Ioan Zlatoust” (7 noiembrie, Dosoftei 1682–1686 I: 112^f)⁷. Din această constatare nu putem trage decât o singură concluzie: Dosoftei a avut la îndemână o ediție a proloagelor rusești, anterioară celei de la Moscova, din 1685, pe care a folosit-o atât pentru prima parte, cât și pentru cea de-a doua a *Prologariului* său. Sigur este însă și că, în partea a doua, este folosită ediția, atunci abia apărută, a *Prologului* din 1685. Existența, în această parte a culegerii (lunile martie–iulie), a două straturi de traduceri provenite din ediții diferite ale *Prologului* moscovit ne este confirmată de prezența, aici, a aceleiași învățături, extrasă din *Pateric*, tradusă, din neatenție, de Dosoftei de două ori, probabil în două momente îndepărtate în timp ale elaborării lucrării sale, dar și pentru că învățătura în cauză era, posibil, așezată în zile diferite în structura celor două ediții ale *Prologului*. Este vorba de un „cuvânt” al avvei Athanasie care este așezat în *Viața și petreacerea svinților* în ziua de 28 aprilie, însoțit de precizarea „Din Otecinic”, iar apoi revine pe data de 8 mai fiind introdus prin formula: „Într-aceastaș dzî, cuvânt din Pateric” (Dosoftei 1682–1686 III: 114^f). Acesta din urmă este tradus din *Prologul* din 1685, unde textul figurează tot pe 8 mai și unde, de asemenea, este folosit termenul de origine grecească „pateric” (v. *Prologul* 1685 II: 190^v–192^f). Iată câte o mostră din cele două tălmăciri diferite ale „cuvântului” avvei Athanasie: „Din Otecinic: Dzâsă avva Athanasie că: «Mulți grăiesc aoria și dzâc: „Unde-i gona și muncile ce răbda svinții pre atunce?” Iată-ți-oi: munceaște-te cu știința, mori păcatului, umoră-ți mădulările pemintești și iată-te-i că vei fi măcenic cu voia! Că svinții să lupta cu împărațai și cu voievodzai. Ai și tu pomcișitoriu pre diavol, împărat păcatului și voievodzi pre dimonii» „(28 aprilie,

⁷ Toate aceste texte le-am identificat în *Prologul* tipărit la Moscova, în 1685. Aceasta este cea mai veche ediție a proloagelor rusești care se găsește în fondul de carte rară al Bibliotecii Academiei Române.

Dosoftei 1682–1686 III: 102^f); „Într-aceastaș dzî, cuvânt din Pateric: Dzâsă avva Athanasie: «Bogate ori dzâc unii din voi: „Dară acmu unde-i gonenie și tiranie?” Iată-ți-i: munceaște-te cu știința, mori păcatului, umoră-ț mādulările pemintești! Că măcenicii să lupta cu împărațai și cu domnii. Ai și tu, puindu-țî-să împrotivă pre diavol, împăratul păcatului și domn⁸ pre dimoni»” (8 mai, Dosoftei 1682–1686 III: 114^f). Mai trebuie precizat că, la sfârșitul „cuvântului” de pe 8 mai, Dosoftei adaugă, în stilu-i cunoscut, un comentariu personal și erudit pe tema tipurilor de idoli „păgânești”, precum și a diferitelor lor denumiri grecești și latinești.

O altă situație neclară, în ceea ce privește sursele utilizate în *Viața și petrecerea svinților*, ar putea fi, eventual, rezolvată prin teoria celor două straturi de traduceri din proloagele rusești. Este vorba de viața „părintelui nostru Marco, ce-au vis în muntele Ethiopii<i>” (Dosoftei 1682–1686 III: 74^f), inclusă în sinaxarul zilei de 5 aprilie. Biografia sfântului figurează în același loc și în *Prologul* moscovit, de la 1685, doar că, aici, are o extensie mai redusă decât cea din *Prologariul* mitropolitului Moldovei (v. *Prologă* 1685 II: 190^v–192^f). Este interesant de observat că aceeași „viață”, ceva mai dezvoltată, dar având, în continuare, dimensiuni mai reduse față de varianta dosofteiană, este prezentă, tot în dreptul zilei de 5 aprilie, și în cuprinsul *Proloagelor* apărute la Mănăstirea Neamțu, în 1854–1855 (v. *Prolog* 1854–1855 III: 105^v–108^v). Acestea au la bază traducerea efectuată, prin 1792, de ieromonahul Ștefan după una dintre edițiile *Prologului* rusesc din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Ar trebui, poate, precizat că, așa cum arată exemplul de mai sus și cum am constatat și eu, comparând, pe alocuri, structura *Prologului* din 1685 cu cea a ediției din 1747 (doar pentru prima parte, adică pentru lunile septembrie–februarie)⁹, în ediții succesive ale proloagelor rusești apărute în secolele XVII și XVIII, cuprinsul este uneori îmbogățit, în vreme ce, alteori, anumite „cuvinte” sau „vieți” sunt eliminate sau doar prescurtate¹⁰. Prin urmare, viața Sf. Marcu, de la 5 aprilie, ar putea aparține primului strat de traduceri efectuate de Dosoftei după una dintre edițiile *Prologului* rusesc de dinainte de 1685. Ipoteza utilizării unui izvod grecesc pentru această biografie de sfânt este puțin probabilă, deoarece Sf. Marcu din Atena, pustnic în Muntele Fracesc, este sărbătorit, după calendarul grecesc, la 5 martie, unde, de altfel, figurează și în *Prologariul* mitropolitului Moldovei cu o viață pe scurt (total diferită de cea dezvoltată, de la 5 aprilie), tălmăcită din *Mineiul* bizantin. Același tip de explicație s-ar putea da și în cazul vieții Sf. Prooroc Ioad, de la 30 martie, inexistentă în *Mineiele* grecești, prezentă în *Prologul* moscovit în dreptul aceleiași date, dar mult prescurtată față de versiunea lui Dosoftei (cf. *Prologă* 1685 II: 160^v).

⁸ Scris: *domnii*.

⁹ Aceasta este singura ediție a *Prologului* de la Moscova (doar tomul I, pentru lunile septembrie–februarie), cu excepția celei din 1685, care poate fi consultată la Biblioteca Academiei Române.

¹⁰ Cercetătorii ruși citați de Nestor Vornicescu (E. A. Fet și L. I. Sazonova) și care s-au ocupat de această problemă au stabilit că cea mai completă ediție a proloagelor slavo-ruse este cea apărută în anii 1675–1677 (vezi Vornicescu 1991: 12).

Greu decidabilă este ponderea pe care o dețin *Mineiele* slave în alcătuirea culegerii lui Dosoftei. După părerea mea, aceasta este una extrem de redusă. Singurele „vieți” care descind sigur din această sursă sunt cele ale Sf. Mavsima și Sf. Salaman Mălcealnicul, ambele din 22 ianuarie (v. *ms. sl. 538 BAR* 1504: 220^f), ele fiind omise din toate celelalte izvoare cunoscute ale mitropolitului moldovean. „Viața” Sfinților mucenici Evghenie, Candid, Ualerian și Achila (din 20 ianuarie) a fost preluată fie din *Mineiul* slav (v. *ms. sl. 538 BAR* 1504: 224^v–225^f), fie din proloagele slave (v. *Prologul* 1685 I: 595^r–595^v), textele din cele două culegeri fiind foarte asemănătoare între ele. Același lucru se poate spune și despre „viața”, pe scurt, a Sf. Parascheva, sărbătorită pe 14 octombrie și ale cărei moaște au fost aduse de Vasile Lupu la Iași. Totuși, în acest caz, Dosoftei se poate să fi lucrat cu ambele izvoare în față (cum se întâmpla, altfel, frecvent cu *Mineiele* bizantine și cu *Sinaxarele* lui Margunios), căci la începutul biografiei sfintei apare precizarea – care lipsește din *Minei*, dar se află în proloage – „era din țara sârbască” (Dosoftei 1682–1686 I: 65^f; v. *Prologul* 1685 I: 164^v), în timp ce numele cetății de unde se trăgea sfânta este transcris după *Mineiul* slav („din cetatea Callicratia”, Dosoftei 1682–1686 I: 65^f; v. *ms. sl. 256 BAR* : 220^f), și nu după proloage („Kallistratia”, *Prologul* 1685 I: 164^v)¹¹.

În ceea ce privește sursele „vieților” lungi din *Prologariul* său (lăsând la o parte cele câteva care provin direct din *Mineiul* grecesc), unele dintre acestea au putut fi identificate, pe de o parte, cu ajutorul mențiunilor pe care le face Dosoftei însuși în cuprinsul anumitor biografii de sfinți și, pe de altă parte, prin intermediul unor însemnări făcute de mitropolit pe un exemplar, din 1663, al *Ekloghionului* lui Agapie Landos¹² care i-a aparținut și care se păstrează și astăzi la Biblioteca Academiei Române. Asemenea trimiteri ale autorului au fost în măsură să orienteze cercetarea literară în direcția cea bună, dar ele au stat și la originea unor confuzii și atribuirii greșite ale izvoarelor. De pildă, mențiunea „aicea-i din cartea lui Metafrast” (Dosoftei 1682–1686 I: 86^v) de la începutul „vieții” Sf. Dimitrie, de la 26 octombrie, nu-i aparține lui Dosoftei, ci alcătuitorului *Mineiului* bizantin, de unde cea mai mare parte a acestei „vieți” a fost tradusă. Al. Piru a considerat însă că ea a fost preluată direct din opera lui Simeon Metafrastul (v. Rosetti, Pop *et alii* 1964: 449). De asemenea, însemnările lui Dosoftei de tipul: „Scrisă-i. Tipărită-i” (Sf. apostol și evanghelist Matei, Landos 1663: 1), „Tipărită pe scurt” (Sf. Iuliana, 21 decembrie, Landos 1663: 113) sau „Să o scriem, că-i pe scurt tipărită în Prologariu” (Sf. Anastasia, Landos 1663: 120), din *Ekloghionul* lui Agapie Landos, au prilejuit, în anumite cazuri, erori în încercarea de identificare a surselor anumitor „vieți” de

¹¹ Numele cetății este scris la fel în ambele ediții ale *Prologului* rusesc pe care le-am avut la dispoziție.

¹² Este vorba de o „selecție” (acesta fiind și sensul termenului grecesc din titlu) de „vieți” de sfinți transpuse în neogreacă din culegerea hagiografică alcătuită de Simeon Metafrastul. Prima ediție a cărții a apărut la Veneția, în 1644.

sfinți. În baza acestor însemnări ale lui Dosoftei¹³, N. A. Ursu și Nicolae Dascălu consideră, în mod eronat, că următoarele biografii de sfinți ar fi fost preluate din culegerea lui Agapie Landos: Sf. apostol și evanghelist Matei (16 noiembrie), Sf. Iuliana (21 decembrie) și Sf. Evloghie Pietrarul (27 martie) (v. Ursu, Dascălu 2003: 75–76). Dintre acestea, primele două sunt traduse, în realitate, din *Mineiul* grecesc, iar ultima, din *Prologul* de la Moscova, 1685 (v. *Prologul* 1685 II: 143^v–149^f). „Viețile” dezvoltate ale celorlalți șapte sfinți¹⁴, menționate de N. A. Ursu și Nicolae Dascălu ca descinzând din cartea lui Agapie Landos, sunt într-adevăr tălmăcite – cu unele prescurtări, operate mai ales în partea de introducere – din acest izvor grecesc.

Aceiași N. A. Ursu și Nicolae Dascălu au semnalat și sursa altor două „vieți” pe larg, din partea a doua a lucrării mitropolitului moldovean: cea a Sf. Evdochia (1 martie) și cea a Sf. Hristofor (9 mai). În acest caz, este vorba despre o altă antologie hagiografică a lui Agapie Landos, *Kalokerini*¹⁵, cuprinzând tot transpuneri în greaca vulgară din opera lui Simeon Metafrastul. De asemenea, Iulian Ștefănescu identificase, cu mult timp în urmă, izvoarele din care descind, pe de o parte, „viața” pe larg a Sf. Pelaghia (8 octombrie) – tradusă iarăși dintr-o altă culegere hagiografică alcătuită de Agapie Landos, *Paradisul* – și, pe de altă parte, „viața” dezvoltată a Sf. Maria Egipteanca (1 aprilie) – tălmăcită din *Comoara*, celebra culegere de omilii a lui Damaschin Studitul (v. Ștefănescu 1931: 261–262)¹⁶. Nu s-a observat însă până acum că din culegerile deja amintite ale monahului Agapie derivă și alte două biografii dezvoltate de sfinți. Așa se întâmplă cu „viața” Sfintei mare mucenițe Ecaterina (25 noiembrie), extrasă din *Paradisul* (v. Landos 1778: 182–196), și cu „viața” Sfintei mucenițe Agatha (5 februarie), tradusă din *Ekloghion* (v. Landos 1663: 246–254).

În sfârșit¹⁷, problema cea mai complicată în încercarea de identificare a surselor utilizate de învățatul mitropolit al Moldovei constă în detectarea acestora în „viețile” pe care le-am putea numi „compozite”, deoarece ele sunt rezultatul

¹³ Ele au fost descoperite și transcrise, mai întâi, de C. Erbiceanu (Erbiceanu 1886–1887: 1218–1225) și, apoi, de Livia Bacăru și Mihai Caratașu (Bacăru, Caratașu 1974: 56–58).

¹⁴ Sf. muceniță Cecilia (22 noiembrie), Sf. Amfilohie, episcopul Iconiei (23 noiembrie), Sf. Clement, papă al Romei (24 noiembrie), Sf. Petru, episcopul Alexandriei (24 noiembrie), Sf. Ioan Damaschin (4 decembrie), Sf. Xenia (24 ianuarie) și Sf. Alexie, omul lui Dumnezeu (17 martie). Toți aceștia, cu excepția ultimului, „beneficiază” de însemnările marginale ale lui Dosoftei de pe exemplarul *Ekloghionului* lui Agapie Landos care s-a aflat în posesia sa.

¹⁵ Prima ediție a apărut la Veneția, în 1656.

¹⁶ Cartea a fost editată prima dată, la Veneția, în 1558. La începutul acestei tălmăciri a lui Dosoftei se află și o indicație „autentică” privitoare la izvorul folosit: „Viața și petrecerea a prepodobnei Mariei Eghipteanei, tălmăcită de pre elineaște greceaste de smeritul Damaschin Ipodiaconul și Studit” (Dosoftei 1682–1684 III: 63^f) (pentru mai multe detalii privind raportul dintre traducerea lui Dosoftei și izvorul său, vezi Mihăilescu 2008: 135–153).

¹⁷ Nu m-am mai oprit în cursul acestui studiu – deoarece nu am nimic nou de adăugat în această privință – asupra unei alte lucrări a lui Agapie Landos, *Mântuirea păcătoșilor*, din care descind nu mai puțin de șase „minuni” în *Viața și petrecerea svinților*. Această sursă a fost identificată și discutată, pe larg, de N. A. Ursu (vezi Ursu 2003).

combinării mai multor izvoare, decupaje din acestea fiind, câteodată, întrețesute cu rezumatele și comentariile personale ale autorului. Să luăm, de exemplu, „viața” Sf. Efreim Sirul, de la 28 ianuarie. Prima parte a acesteia corespunde întru totul „vieții” pe scurt a sfântului din *Prologul* de la Moscova¹⁸ până la, inclusiv, propoziția: „Care și de toată pocăința multe scripturi au scos [...]” (Dosoitei 1682–1686 I: 42^r). Restul frazei, începută cu această propoziție: „atâta de umilite cât, cetindu-le, de-a hi împietrită inema, încă a porni izvor de lacrimi” (Dosoitei 1682–1686 I: 42^r) etc., precum și ceea ce urmează, până la citarea, în slavonă, a molitvei de la Pavecerniță, despre care se spune că sfântul ar fi făcut-o, nu mai au corespondent în *Prologul* de la 1685 (cf. *Prologul* 1685 I: 622^r–623^v). În această situație, există două posibilități: ori această parte a „vieții” figura în ediția mai veche a prologelor folosită de mitropolitul moldovean și a fost ulterior eliminată, ori pasajul în cauză este un adaos care îi aparține lui Dosoitei. În continuare, este utilizat un alt izvor grecesc, în afara celor amintite până acum, și anume *Noul Paradis*, a patra culegere hagiografică alcătuită de Agapie Landos. Partea introductivă a biografiei lui Efreim Sirul din această lucrare este rezumată în câteva rânduri, în pasajul care începe cu: „Dară blândețea și alalte bunătăți toate, când n-avea ce da milostenie săracilor, el îi chema de le spunea învățăturii svinte [...]” (Dosoitei 1682–1686 I: 42^r; cf. Landos 1780: 449). Urmează un călduros îndemn al lui Dosoitei la lectura scrierilor sfântului: „Cetească iubitul cartea Svântului Efreim, c-a vedea că-i plină de lacrimi sufletești și de spăsenie [...]” (Dosoitei 1682–1686 I: 42^r). Mai departe, sunt traduse din *Noul Paradis*, mai mult sau mai puțin comprimate, două istorioare edificatoare din viața sfântului (v. Landos 1780: 450–451). Urmează alte câteva enunțuri rezumative: „Acesta svânt părinte au tâmpit pre Apolinarie ereticul [...]. Și sosând la adânci bătrânețe mearse la Dumnădzău” (Dosoitei 1682–1686 I: 43^r). Textul se încheie însă cu o ultimă frază scoasă tot din *Prologul* slavo-rus: „Și să face săborul lui la măcenicia Svintei Achiline, în Filoxenia, lângă târg” (Dosoitei 1682–1686 I: 43^r)¹⁹.

În cuprinsul culegerii lui Dosoitei se mai află multe asemenea biografii și „istorii” „compozite”, nu toate însă cu o structură la fel de complicată. Voi mai aminti doar câteva dintre ele²⁰: „viața” Sf. Eufrosina (25 septembrie – în „viața” pe scurt din *Mineie*, sunt intercalate rezumate și pasaje preluate din *Paradisul* lui Agapie Landos și completate cu un scurt adaos al lui Dosoitei, care face, indirect,

¹⁸ Este vorba de ediția din 1685, pe care am avut-o la dispoziție, dar nu și de cea pe care a lucrat mitropolitul moldovean.

¹⁹ Atât prima frază din această „viață”, cât și încheierea pe care am citat-o se găsesc întocmai și în *Mineiul* bizantin, una dintre sursele sigure ale *Prologului* slav. Ipoteza că, în compunerea acestei „vieți”, Dosoitei ar fi utilizat, doar pentru enunțurile liminare, *Mineiul* ar complica, cred, inutil analiza genezei acestui text.

²⁰ Alte câteva „istorii” și biografii de sfinți, care rezultă din asemenea surse combinate sau încrucișate, sunt și următoarele: Sf. Iacov Persul (27 noiembrie), Sf. Marchel (29 decembrie), Sf. Ipolit, „papa de Roma, și a celor cu dânsul” (30 ianuarie), ivirea pe cer a semnelui cinstitei Cruci (7 mai), Sf. Nichifor, „patriarhul de Țarigrad” (2 iunie).

trimitere la această din urmă sursă²¹); „viața” Sf. Ioan cel Milostiv (12 noiembrie – în „viața” pe scurt din *Mineie* este interpolat un comentariu al lui Dosoftei referitor la „ereasa” armenilor²²; textul este completat cu una dintre „istoriile” „milosteniilor svinții sale”, cea cu Troil, luată tot din *Paradisul* lui Agapie Landos, v. Landos 1778: 151–152); „viața” Sf. Grighentin (19 decembrie – este tradusă din *Mineie*, dar completată cu „istoria” lui Ervan, din biografia pe larg a sfântului, tălmăcită din *Noul Paradis* al lui Agapie Landos²³); „viața” Sf. Xenofont (26 ianuarie – începutul, împreună cu stihurile, este luat din *Mineie*, restul, din *Prologul* slavo-rus, v. *Prologă* 1685 I: 614^r–615^r); „pomenirea cutremurului celui mare”, în vremea împăratului Theodosie cel Tânăr (26 ianuarie – traducere din *Mineie*, completată cu un fragment luat din *Cronograful*²⁴, un scurt comentariu al lui Dosoftei privitor la erezia armenilor și o trimitere la *Istoria bisericească* a lui Evagrie Scolasticul, unde se vorbește de „groaza și răsâpa” provocate de acel cutremur, Dosoftei 1682–1686 I: 37^v); „viața” Sf. Arsenie cel Mare (8 mai – textul tradus din *Mineie* este urmat de o selecție dispartată de „cuvinte” memorabile ale sfântului extrase, toate, „din *Kalocherini* a părintelui Agapie” – Dosoftei 1682–1686 III: 113^r – cum ține să ne avertizeze însuși Dosoftei; v. Landos 1801: 23,28,30). În biografia pe larg a Sf. Benedict de Nursia (14 martie), mitropolitul moldovean traduce, în completarea pasajului introductiv preluat, ca de obicei, din *Mineiul* bizantin, cea mai mare parte din „viața” sfântului inclusă în colecția hagiografică a polonezului Piotr Skarga, o sursă neidentificată până acum a *Prologariului* lui Dosoftei (v. Skarga 1860 I: 200–204).

În aceeași categorie a „istoriilor” complexe, care au la bază mai multe straturi de izvoare, se înscrie și compoziția – poate cea mai interesantă din acest punct de vedere – prilejuită de sărbătoarea Ridicării sfintei Cruci, de la 14 septembrie. Fragmentul de început, în care este relatată celebra scenă a apariției pe cer a sfintei Cruci, făcută din stele, înaintea luptei cu Magnentie, este tălmăcit după *Mineiul* grecesc. Dosoftei mai adaugă la acesta și un scurt comentariu personal: „Cetit-am și în lătimește²⁵, iară în cel elinesc așa dzâce: «Konstantine, en tou to nika!»” (Dosoftei 1682–1686 I: 17^r). Pasajul care urmează – în care este vorba despre visul lui Constantin cel Mare și despre inscripția, transcrisă în limba latină, pe care împăratul a pus să fie cusută pe steaguri – derivă dintr-o sursă inedită (deși nu cu

²¹ „Ce jeale și ce plâns și umilenie au fost și polzuință sufletească, pentru să nu lungim prologul, am lăsat pre samă istoricelor să-ș citiască iubitul cetitoriu” (Dosoftei 1682–1684 I: 27^v); vezi Landos 1778: 70–76.

²² Vezi comentarii de același tip și la pomenirea cutremurului celui mare de 25 septembrie și 26 ianuarie.

²³ Acest izvor al mitropolitului moldovean ne este indicat, în mod indirect, prin următoarea precizare: „precum spune mai pre larg la istoria svinții sale, ce să dzâce «cartea lui Herban sau Ervan».” Cf. Landos 1780: 315–317.

²⁴ Pentru pasajele preluate de Dosoftei din *Cronograful* lui Matei Kigalas, vezi Ursu, Dascălu 2003: 75.

²⁵ Scris: *lătineșt*.

totul neașteptată), și anume din *Istoria universală* a lui Johannes Nauclerus²⁶: „et dum cogitaret quid esset acturus, nox supervenit, et dormienti Christus apparuit cum signo quod vidit in coelo, iussitque ut fieret eius signi figuratio, quod foret auxilium in proelio” (Nauclerus 1544: 464)²⁷. Urmează câteva pasaje, în parte traduse, în parte rezumate, din *Cronograful*²⁸. Fragmentul în care este povestită descoperirea propriu-zisă a sfintei Cruci, la Ierusalim, de către Elena, mama împăratului, este tradus și adaptat după *Istoria* lui Nauclerus. Iată cele două pasaje în cauză așezate pe coloane paralele:

Dosoftei, <i>Viața și petrecerea sfinților</i> , vol. I, Iași, 1682–1686	Iohannes Nauclerus, <i>Chronica...</i> , Köln, 1544
(f.17 ^v) Atuncea trimisă pre maică-sa Elena la Ierusalim să afle Svânta Cruce. Întrebând lăcuiitorii și neștiind locul, nu a putea da samă, că-ș îngropasă jidovii afund și-mpresurără locul în cei 40 de ai ce-au ținut Ierusalimul. Și iarăși, pre urma lor, pusease pă-// (f. 18 ^r) gâniul idolul Afroditei, Venerii, dzânei spurcăciunelor și rușinei. Și să uitasă locul răstignirei. Și cu mare ciudotvorenie au aflat svântul Macarie locul. Și aflând Svânta Cruce însăș a treia și cunoscându-o de pre scriptura a trei limbi ce era scrisă și, mai vârtos, de pre ciudotvorenie. Că atunci, scoțând în năsălie la-ngropat pre o femeie, pusără Svânta Cruce pre dinsa și să sculă vie.	(p. 468) [...] et locum, ubi Christus crucifixus est, ab incolis requisivit, qui idcirco ad inveniendum difficilis erat, quia antiquitus simulacrum Veneris in eo fuit erectum. [...] et ob hoc locus pene in oblivionem venerat. At mulier religione percita, ubi locum ipsum purgasset, tres confuso ordine cruces reperit, in una inscriptio illa legebatur tribus linguis: Iesus Nazarenus rex Iudaeorum. Adstabat autem Macarius urbis Hierosolymitanae episcopus, qui unam ex his manibus cum religione retinens, veram esse dicebat. Et mulieri mortuae admota, eidem vitam restituit.

²⁶ Cartea cuprinde, așa cum o arată titlul în limba latină, istoria universală de la începutul lumii până la 1500, scrisă de Johannes Nauclerus din Tübingen și continuată până la 1514 Nicolaus Baselius, și a apărut la Köln (Colonia), în 1544. Un exemplar al acestei ediții i-a aparținut lui Dosoftei, care – așa cum rezultă din însemnările de pe pagina de titlu – i l-a dăruit, în 1685, doctorului lui Brâncoveanu, Iacov Pălarin, iar acesta, la rândul său, i l-a dăruit stolnicului Constantin Cantacuzino (vezi Bianu 1913–1914: 51–160). Cartea conține numeroase însemnări ale mitropolitului Moldovei. Pasajul din *Istorie* în care se relatează episodul descoperirii sfintei Cruci este însemnat de Dosoftei cu o cruce mare (lângă titlul: „Crucis inventio”, Nauclerus 1544: 468). Acest exemplar se păstrează în fondul de carte rară ale Bibliotecii Academiei Române, sub cota III 23 727-CR.

²⁷ Pasajul este tradus de Dosoftei într-o notă marginală: „Și-ndată, cugetând ce-a face, noaptea sosî și, dormind, Hristos i s-au ivit cu sămnu ce vădusă în ceriu și-l învăța să fie a ei închinaciune ca să-i fie ajutoriu la război” (Dosoftei 1682–1684 I: 17^v).

²⁸ Vezi *supra*, nota 24.

Fragmentul final însă este luat, ca și cel inițial, din *Minei*.

Cel mai surprinzător izvor, dintre cele pe care le-am putut identifica, întâlnit în *Viața și petrecerea svinților*, este cel care a fost folosit în textura, poate, a celei mai importante „istorii” din punct de vedere creștin. Este vorba de Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos, de la 25 decembrie. În prima parte, este utilizat – cum se întâmplă de foarte multe ori în *Prologariul* lui Dosoftei – textul corespunzător din *Mineiul* grecesc. Indicația pe care ne-o furnizează Dosoftei cu privire la proveniența părții a doua a acestei „istorii” ne apare, în primă instanță, neclară sau deconcertantă: „Spune fericita Vrighita de Svânta Ficioară Maria, Maica Domnului Hristos” (Dosoftei 1682–1686 I: 137^f) (la care este adăugată trimiterea marginală: „† Knig. 7, Gl. 21”). În realitate, ea este cât se poate de corectă, căci pasajul este tradus, cu unele omisiuni sau mici adaosuri (cum, de altfel, procedează mereu Dosoftei), din cea de-a șaptea carte (capitolul 21) a *Revelațiilor* Sfintei Birgitta (sau Brigitta) din Suedia (1303–1373)²⁹. Transcriem mai jos, spre ilustrare, două fragmente din cele două texte:

Dosoftei, <i>Viața și petrecerea svinților</i> , vol. I, Iași, 1682–1686	Birgitta <Suecica>, <i>Revelationes caelestes</i> , Lübeck, 1492
(f.137 ^r) Deaca sosâră la Vifleem și descălecară, n-afla loc să găzduiască, ce într-un vârtop/ (f.137 ^v) oarecare au grajd întrară. Și legă Iosif boul și asânul la iasle, ce avusease cu sine. Iară Iosif îndată ieși să aprindă candilă, lumânare. Și deaca aprinsă, o lipi la zidiu și iarăș au ieșit. Iară ficioara lepădă încălțămintele din picioare și haina albă cu carea să-mbrăca și-mvălitoarea de pre cap și cu părul ne-mpletit lăsat, scoasă scuteceale albe de în și de lână curate, ce grijisă cu sine devreamă de-nfășat pruncul. Deci svinția sa îngenunchind cu fața spre răsărit, mânule și ochii	(f.251 ^r) Qui cum intrassent speluncam, senex ille ligatis bove et asino ad presepe exivit extra et portavit ad virginem candelam accensam fixitque eam in muro et exivit extra ne partui personaliter interesset. Virgo igitur illa tunc discalciavit calciamenta pedum suorum et discooperuit mantellum album quo operiebatur amovitque velum de capite suo et iuxta se reposuit ea, remanens in sola tunica capillis pulcerrimis quasi de auro extentis super spatulas. Que tunc duos panniculos linneos et duos laneos mundissimos et subtiles extraxit quos secum portabat ad involuendum

²⁹ Sfântă (născută în Vadstena, Suedia) vizionară și fondatoare a ordinului dublu „bridgetin”, în care conviețuiesc călugări și călugărițe (creat după modelul ordinului Fontevraud, întemeiat, în 1101, de Robert d’Arbrissel), ocrotitoare a Suediei. *Revelațiile* sale ne sunt cunoscute din edițiile publicate de duhovniciei ei (v. Farmer 1999: 97–98). În trecut, era sărbătorită pe 8 octombrie (data canonizării sale, în 1391), apoi, sărbătoarea ei a fost mutată pe 23 iulie (data morții). Nu figurează în calendarul ortodox. Pentru confruntarea cu textul lui Dosoftei, am recurs la ediția apărută la Lübeck, în 1492. Incunabulul se păstrează astăzi la Biblioteca de Stat a Bavariei (Bayerische Staatsbibliothek) care l-a digitalizat și l-a postat pe internet (vezi <http://www.bsb-muenchen.de/Digitale-Sammlungen.72.0.html>). Tot pe internet poate fi consultată și o traducere integrală, în engleză, a *Revelațiilor* sfintei (vezi <http://www.catholic-saints.net/saints/st-bridget/saint-bridget-book7.php>).

<p>spre ceriu întinși, sta svinția sa uimită în dumnădzăiască dulceată. Și deacă feace rugă la Dumnădzău pentru să să nască pruncul, atunceș într-acea mică dată, în clipala ochiului, vădzu pruncul naintea sa. Și-ntr-aceaeăș mică dată sâmți fericita Ficioară cum i-ar hi ieșit giumătate de inemă. Și fulgera stră-luminând pruncul Hristos ca soarele, de nu să vedea lumina candilei.</p>	<p>nasciturum infantem et/ (f.251^v) duos alios parvulos lineos ad cooperiendum et ligandum caput illius ipsosque posuit iuxta se ut eis uteretur tempore debito. Cumque hec omnia sic parata essent, tunc virgo genuflexa est cum magna reverentia ponens se ad orationem et dorsum versus presepe tenebat, faciem vero ad celum levatam versus orientem. Erectis igitur manibus et oculis in celum intentis stabat quasi in extasi contemplationis suspensa, inebriata divina dulcedine. Et ea sic in oratione stante, vidi tunc ego moveri iacentem in utero eius et ilico in momento et ictu oculi peperit filium, a quo tanta lux ineffabilis et splendor exhibat, quod sol non esset ei comparabilis, neque candela illa quam posuerat senex quoquo modo lumen reddebat, quia splendor ille divinis splendorem materiale candele totaliter adnichilaverat [...].</p>
--	--

Din textul lui Dosoftei sunt eliminate, firesc, toate mărcile stilului direct (în special, verbe și pronume la persoana I, singular) prin care se transmite experiența subiectivă a sfintei vizionare. Este posibil ca Dosoftei să se fi aflat în posesia uneia dintre edițiile latinești ale *Revelațiilor* sfintei, pe care ar fi putut să și-o procure în timpul primului său exil polonez (1673–1674).

În orice caz, mai rămân încă destule alte probleme pe care ar trebui să le rezolve cercetarea izvoarelor folosite de Dosoftei în *Viața și petrecerea svinților*. Dintre acestea, cele mai importante sunt cele legate de sorgintea câtorva biografii dezvoltate, între care „viața” Sf. Macarie Râmleanul (23 octombrie) și cea a Sf. Chiriachi (7 iulie).

BIBLIOGRAFIE

- Bacăru, Livia, Caratașu, Mihai 1974: *Un izvor mai puțin cercetat al «Proloagelor»*, în „Îndrumătorul cultural”, nr. 9, p. 56–58.
- Bianu, I. 1913–1914: *Însemnări autografe scrise într-o carte veche de Dosoftei, mitropolitul Moldovei (1663–1686)*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii literare”, seria II, tom. XXXVI, p. 151–160.
- Birgitta 1492: *Revelationes caelestes*, Lübeck.
- Dosoftei 1682–1686: *Viața și petrecerea svinților*, vol. I–IV, Iași.

- Dragomir, Silviu 1912: „Contribuții privitoare la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul al XVII, în *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*”, seria II, tom. XXXIV, p. 1065–1247.
- Erbiceanu, C. 1886–1887: „Una din cărțile de pe care s-a făcut studiile și cercetările sale neuitatul metropolit al Moldovei Dositeiu”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 15, p. 1218–1225.
- Farmer, David Hugh 1999: „Oxford-Dicționar al Sfinților”, trad. de Mihai C. Udma și Elena Burlacu, București, Ed. Univers Enciclopedic.
- Landos, Agapios 1663: *Vivlion kalumenon Ekloghion*, Veneția.
- Landos, Agapios 1801: *Vivlos kalumeni Kalokerini*, Veneția.
- Landos, Agapios 1778: *Vivlion kalumenon Paradeisos*, Veneția.
- Landos, Agapios 1780: *Neos Paradeisos*, Veneția.
- Margunios, Maximos 1685: *Vioi agion*, Veneția.
- Menaion* 1678–1689: *Menaion*, 12 vol., Veneția.
- Mihăilescu, Gabriel 2008: „Viața sfintei Maria Egipteanca: cele mai vechi traduceri, manuscrise și versiuni. Studii și texte”, București, Editura Universității din București.
- Mihăilescu, Gabriel 2011: „O copie manuscrisă a *Prologariului* mitropolitului Dosoftei de la sfârșitul secolului al XVII-lea”, în „Limba română”, nr. 1, p. 116–126.
- Ms. sl. 538 BAR* 1504: <*Minei pe luna ianuarie*>, Moldova.
- Ms. sl. 256 BAR*: <*Minei pe luna octombrie*>, Țara Românească, sec. XV.
- Nauclerus, Iohannes 1544: *Chronica succintim comprehendentia res memorabiles seculorum omnium ac gentium ab initio mundi usque ad annum Christi nati MCCCCC. Cum auctario Nicolai Baselij ab anno Domini MDI in annum MDXIII*, Köln.
- Prologū* 1685: *Prologū ili svoistvennīe reši Sinaksarii*, vol. I–II, Moscova.
- Prologū* 1747: *Prologū ili svoistvennīe reši Sinaksarii*, vol. I, Moscova.
- Prolog* 1854–1855: *Prolog, adecă adunare în scurt din viețile sfinților*, vol. I–IV, Mănăstirea Neamțu.
- Rosetti, Al., Pop, Mihai *et alii* 1964: *Istoria literaturii române*, vol. I, București, Ed. Academiei Române.
- Skarga, Piotr 1860: *Żywotów świętych starego i nowego zakonu*, vol. I–II, Viena.
- Ștefănescu, Iulian 1931: *Legende despre sf. Constantin în literatura română*”, în „Revista istorică română”, I, p. 251–297.
- Ursu, N. A. 2003: *Nicolae Spătarul (Milescu), traducător al „Mântuirii păcătoșilor” a lui Agapie Landos*, în vol. *Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Iași, Ed. Cronica, p. 279–339.
- Ursu, N. A., Dascălu, Nicolae 2003: *Mărturii documentare privitoare la viața și activitatea mitropolitului Dosoftei*, Iași, Ed. Trinitas.
- Velculescu, Cătălina 1984: *Soarta unei culegeri bizantine de literatură. Variante românești ale „Prologului”*, în vol. *Cărți populare și cultură românească*, București, Ed. Minerva.
- Vornicescu, Nestor 1991: *Studiu introductiv*, în *Proloagele*, vol. I, diortosite și îmbogățite de Arhim. Dr. Benedict Ghiuș, Craiova, Ed. Mitropoliei Olteniei.

Resurse electronice

<http://www.bsb-muenchen.de/Digitale-Sammlungen.72.0.html>, consultat la 25.05.2013.

<http://www.catholic-saints.net/saints/st-bridget/saint-bridget-book7.php>, consultat la 8.06.2013.

ABOUT THE SOURCES USED BY DOSOFTEI IN *VIAȚA ȘI PETREACEREA SVINȚILOR*

(Abstract)

The main sources of Dosoftei's translation of *The Lives of the Saints* (1682–1686) have already been identified by the researchers in the field. There are though some remaining problems which I partially try to solve in this study: the matter of the relationship between the Greek *Menaion*

and modern Greek version from the *Synaxarion* of Maximos Margunios, these two sources being used for the major part of Dosoftei's hagiographic collection; the finding of previously unknown sources (a second edition of the Russian *Prologue*, Agapios Landos' *New Paradise*, *The Lives of the Saints* of Piotr Skarga, the *Chronica* of Johannes Nauclerus and the *Revelations* of St. Bridget); a better identification of the sources used by Dosoftei, especially from the hagiographic collections written by Agapios Landos; the identification of the slavonic sources of the Dosoftei's collection; and, last but not least, the way this sources were transformed (sometimes compressed or even summarized, sometimes enriched with new elements).

Cuvinte-cheie: Dosoftei, culegere hagiografică, proloage, minei, viețile sfinților.

Keywords: Dosoftei, hagiographic collection, prologues, menaion, lives of Saints.

*Facultatea de Litere, București
Universitatea din București
Str. Edgar Quinet nr. 5-7*